

Bernáth Magdolna

A szövegértés és a szövegalkotás fejlesztése az irodalomórákon

A tanulmány a szövegértés-szövegalkotás fejlesztésének gyakorlati megvalósítását mutatja be Wass Albert *Tavak könyve* és *Erdők könyve* című mesegyűjteménye alapján az általános iskola 5. osztályos tanulói számára. A szövegértés-szövegalkotás fejlesztését konkrét példák szemléltetik a könyv szemelvényeihez kapcsolódva. A feladatok előkészítését a tanórákon képi-zenei ráhangolódás előzi meg a klasszikus alkotásokból ugyanúgy, mint a modern művészetből vett példákkal. A kooperatív munkaformában feldolgozott *Tavak könyve* és *Erdők könyve* lehetőséget teremt a különféle kompetenciák fejlesztésére. A szóbeli és írásbeli feladatok elősegítik az élményközpontú szövegértés és szövegszerkesztés fejlesztését. A játékoság elvével összhangban a drámajátékok folyamatos alkalmazása segíti a process reading megvalósulását.

Bevezetés

A mindennapi pedagógiai munkában akkor eredményes a szövegértés és a szövegalkotás fejlesztése, ha olyan könyvek jutnak el a gyerekekhez, amelyek tartalma, mondanivalója megérinti őket, amelyek segítségükre vannak a kommunikációban, a mindennapi erkölcsi értékek kialakításában. Kölcsey Ferenc idézete jól mutatja, miért lehet fontos a *Tavak könyvének* és az *Erdők könyvének* házi olvasmányként való kezelése: „Mint az üres beszédű társalkodót: úgy kerüld a tartalmatlan könyvet. Sőt ne könnyen végy kezébe oly művet, mely a zseni lángjegyét homlokán nem hordja; a nagy író művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül. Így az olvasásnak szentelt órák nem lesznek elveszve” (Kölcsey 1834).

A tanulmány bemutat néhány példát a szövegértés-szövegalkotás fejlesztésére Wass Albert *Tavak könyve* és *Erdők könyve* című műveinek a segítségével. A vizsgálat a következő kérdésekre keresi a választ:

- Hogyan lehet hatékonyan fejleszteni a szövegértési-szövegalkotási képességeket az irodalomórákon?
- Hogyan ad lehetőséget Wass Albert *Tavak könyve* és *Erdők könyve* című munkája ezeknek a céloknak a megvalósítására?
- Milyen feladatok segítségével lehet élményszerűvé tenni a szövegértési-szövegalkotási fejlesztést a könyv feldolgozásakor?

A célkitűzések konkrét megvalósítási lehetőségeit Wass Albert műveinek feldolgozására épülő tanórákon megoldott, saját készítésű feladatok mutatják be. Az órák munkaformáit a kooperatív csoportmunka jellemzi, amelynek az alkalmazása a hatékony és sikeres pedagógiai tevékenység alapja a mai oktatásban. Emellett az anyanyelvi kompetencia fejlesztése is hatékonyabb ebben a munkaformában.

Mi is valójában az anyanyelvi kompetencia? „Az anyanyelvi kommunikáció magában foglalja a fogalmak, gondolatok, érzések, tények és vélemények kifejezését és értelmezését szóban és írásban egyaránt (hallott és olvasott szöveg értése, szövegalkotás), valamint a helyes és kreatív nyelvhasználatot a társadalmi és kulturális tevékenységek során, az oktatásban és képzésben, a munkában, a családi életben és a szabadidős tevékenységekben” (1).

A magyar irodalom tantárgynak, így a szövegértési-szövegalkotási feladatoknak is nagy szerepük van a gondolkodási képességek fejlesztésében. A kompetenciák olyan öröklött és tanult összetevők, amelyek fejleszthetők. A mai iskolai gyakorlatban nemcsak a magyarórán, hanem minden tanórán nagy szükség van a szövegértés és a szövegalkotás fejlesztésére, az ennek a célnak megfelelő feladatok kiválasztására és alkalmazására.

A szövegértés alapja az olvasási képesség, amelynek lényege a szöveg megértése; interakció a szerző, a szöveg és az olvasó között. Az utóbbi években több kutatás foglalkozott a kritikai és a kreatív olvasás fogalmával (Tóth 2006). Az alkotó, kreatív olvasáshoz kapcsolódó tevékenységek:

- jóslás,
- kérdések előzetes megfogalmazása,
- a hiányok, ellentmondások megszüntetése,
- a hibák javítása,
- belső képek megalkotása,
- az olvasottak megjelenítése, dramatizálása,
- a történet folytatása, megváltoztatása.

„(...) a szövegértést általánosan a szövegbe kódolt üzenet rekonstruálásaként határozhatjuk meg. A szövegértés megvalósulhat olvasással vagy hallott szöveg befogadásával. Mindkettő olyan folyamat, amelyet a diáknak el kell sajátítania, azaz meg kell tanulnia. A szövegértés fejlesztésének igénye ma minden szövegtípust érint, és magában foglalja a kritikai és a kreatív olvasás képességének fejlesztését, beleértve a valós és a virtuális csatornákon keresztül felfogott jelek befogadását, értelmezését és megválaszolását is.

A szövegértés tanításának meghatározó összetevője a szöveg jelentéstani, valamint logikai struktúrájának és e struktúra formalizálható elemeinek felfedeztetése és tudatosítása. Az olvasásmegértéssel foglalkozó korszerű szakirodalom egyhangzóan állítja, hogy a feladat nem egyszerűen az algoritmizált képességfejlesztés (megértési probléma kiemelése, részkompetencia fejlesztése, pl. ok-okozat, összehasonlítás-megkülönböztetés, általánosítás és alátámasztó részletek stb.). Ehelyett az *olvasási stratégiák kialakítására kell törekedni*, amelybe beletartozik a stratégiaválasztás képessége és más hasonló metakognitív és önreflexív tudások és kompetenciák is” (N. Császi Ildikó 2009).

Hogyan lehet fejleszteni a szövegértési képességeket?

Horváth Zsuzsanna a következőképpen foglalja össze a szövegértéshez szükséges gondolkodási műveletek sorát (Horváth 1998, idézi Horváth 2009):

1. táblázat

Szövegértési feladatsor kérdéseinek mátrixa

Gondolkodási műveletek			
A szövegértés egységei, összetevői	A szövegben lévő tény, adat azonosítása	A szövegben implicit módon meglévő válasz feltárása következtetéssel	Szabad alkalmazás, például reflexió, értelmezés, értékelés, átírás
A szöveg jelentése Szócsoport és mondatok Bekezdés, bekezdések A szöveg egésze	Például kulcsszavak, kifejezések vizsgálata	Például szövegrész jelentése a szövegösszefüggésben	Például értelmezések összevetése
Kapcsolatok: Névmás, utalószó Tényszerű kapcsolatok (például ok/magyarázat, eszköz/cél, ok/következmény, feltétel, szembeállítás, felsorolás)	Például a logikai viszonyok leíró számbavétele	Például a deixis szerepének feltárása; az oksági viszonyok, érvek, ellenérvek feltárása	Például a szöveg retorikai szerkezetének értékelése, reflektálás a szerző állásfoglalására
Kommunikatív aspektusok: A szerző és szerepe Az olvasó és szerepe Stíluseszközök Szituáció/szöveggörnyezet	Például a stílusértéket hordozó nyelvi megoldások megnevezése; a közlés eredeti szöveggörnyezetének leírása	Például következtetések a "korabeli" olvasónak a szövegbe "épített" szerepéről	Például a szöveggörnyezet (szituáció) megváltoztatásának a hatása)

Először a gyerekek számára kell megmutatni, hogy az irodalmi szöveg nem pusztán esztétikai tárgy, hanem kérdéseket indukál az olvasóban, amelyekre válaszokkal is szolgál. Vagyis fel kell hívni az olvasó gyerek figyelmét arra, hogy a szöveg „beszédjellegű”. Bókay Antal szerint: „az irodalomtanítás nem másodlagos, leképező terület, hanem magának az irodalmi működésnek az alkotó tere. Egyszerre azonos pozícióban, szinten van az irodalomtudománnyal és [...] következményei is vannak. Az irodalomtudomány ugyanis nem más, mint azon olvasati módok rendszerszerű kidolgozása és kanonizálása, amely egy adott korban az emberek irodalmi jelentéssel kapcsolatos problémáit a lehető leghatékonyabban megoldja. Az irodalomtanítás pedig kiemelt, professzionális helye az irodalmi olvasatok rendezett, tervezett kiképzésének, olvasati mód teremtése és kanonikus olvasati

sémák közvetítése is. Ezért az, hogy mi az irodalom, milyen műveket írnak, miket olvasnak el (mit vesznek meg), és abból mit értenek meg, jelentős mértékben éppen az irodalom tanításának folyamatában dől el” (Bókay 1998: 74).

Ezért az irodalomtanítás nem lehet egyszerű ismeretátadás, hanem az ismeretek és képességek hatékony, a mindennapi életben is felhasználható rendszerbe szerveződő folyamatát kell a középpontba helyezni, és ez a tanulók személyes ismereteit és ismereteik bővülését jelenti. Így a tanár tevékenységének a tanulásszervezésre, az ismeretek összehangolására kell kiterjednie. Erre a tevékenységre jól bevált módszer a kooperatív tanulási technikák alkalmazása.

Az irodalomórákon a kooperatív tanulási módszerekkel hatékonyan lehet fejleszteni a kritikai gondolkodást, a feladatmegosztás képességét, a kommunikációs és előadói képességeket is. A tanulóknak fejlődik a kérdéskultúrájuk, a vitakészségük. Mindezek által megtanulnak hatékonyabban érvelni, másokra figyelni, önmagukat és társaik munkáját kritikusan értékelni, vagyis felkészülhetnek az önálló tanulásra.

Miért jó választás Wass Albert mesegyűjteménye?

„A szépirodalmi szövegek értő olvasására jellemző, hogy a befogadó személyes élményeit, olvasói tapasztalatait, interpretációs modelljeit mozgósítva, saját korának elvárásával, tapasztalatával lép be az olvasásértelmezés folyamatába”(Czimer–Balog 2010: 53). Ezek a gondolatok mutatnak rá arra, miért érdemes elolvasni ezt a mesegyűjteményt. Wass Albert *Tavak könyve* és *Erdők könyve* című munkája nagy élményt nyújthat minden olvasó számára, legyen az felnőtt vagy gyerek. Az általa használt nyelv, a tiszta gondolatok, az erkölcsi útmutató hiányzik a hétköznapijainkból, és beleolvasva ebbe a kötetbe, érezve annak katartikus hatását, könnyebb a mindennapi életünket megélnünk. Megtaláljuk benne a választ egy-egy olyan kérdésre is, amely a hétköznapiokban felmerülhet. Annál is inkább példa lehet számunkra, hiszen az író maga mesélte ezeket a történeteket a gyermekeinek. Ugyan a 20. század közepén keletkeztek ezek a morális témákhoz is kapcsolódó mesék, de korunkban is igen nagy szükség lehet rájuk. „A *Tavak könyve* a magyar gyermekirodalom értékes darabjaihoz sorolható, s egyben felnőttek által is olvasható, filozófiai mélységű könyv. A természet szépségeire, gazdagságára irányítja az olvasó figyelmét. A *Mezőség* e könyv révén a magyar irodalom helyszíneit gazdagítja”(Balázs 2008).

A 21. században ki kell bővíteni a házi olvasmányok kánonját a magyarórákon. Ezt a célkitűzést a most érvényben lévő kerettanterv is megerősíti és támogatja, így Wass Albert neve is helyet kapott az olvasandó szerzők között. A tanulmány a fenti könyvnek mint házi olvasmánynak a feldolgozási menetét kívánja bemutatni a teljesség igénye nélkül, néhány típusfeladat segítségével. A feladatok figyelembe veszik a tanulók életkori sajátosságait, ezért többféle munkaformát alkalmaznak a kooperatív csoportmunkától az egyéni, differenciált tevékenységig. Fejleszteni kívánják a tanulók beszédkészségét, a gondolkodási és a véleménynyilvánítási képességeket. Emlékezőkészségükre hagyatkozva az asszociációs és a kreatív feladatok is bekerülnek az órák menetébe, amelyekhez jó segítséget adnak például a keresztretjvények, a dominók, az interaktív feladatok, a kakukk- és a drámajátékok. A feladatok a szövegszerkesztési készséget az elbeszélés, a leírás, a riport, a levél műfaji jegyeinek alkalmazásával próbálják fejleszteni. A feladatok megoldása során fontos az érzelmi motiváció felkeltése és az olvasottak képi-zenei asszociációkkal történő összekapcsolása.

A házi olvasmány feldolgozásában alkalmazott tevékenységek, módszerek, munkaformák

Az olvasmányok feldolgozására is használják a szakirodalomban a következő szakkifejezést: folyamatolvasás (process reading). Ez a fogalom az olvasási folyamatot követő feldolgozási stratégiára utal (A. Jászó 2003: 113). Ez alapján hét lépésből áll egy szöveg feldolgozása:

1. Előremondás vagy jóslás (prediction)
2. Problémamegoldás
3. A könyv végének értékelése
4. Kérdések feltevése (önmagunknak)
5. Rajzolás
6. Dramatizálás
7. Saját tanulásunk értékelése (önvizsgálat)

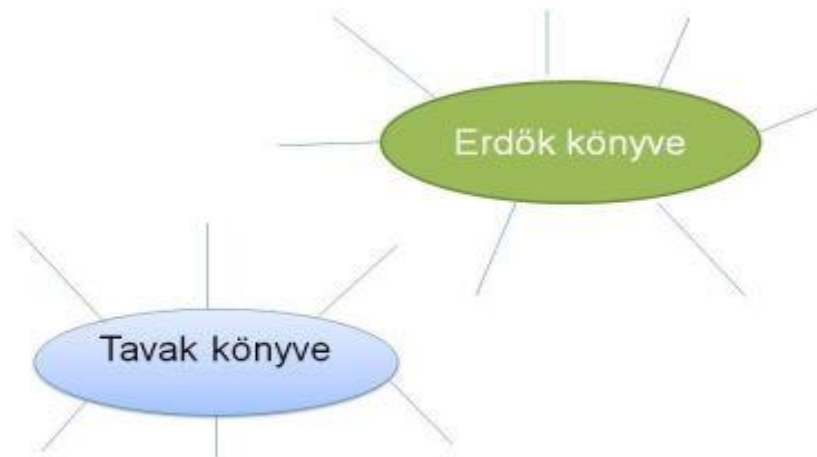
A következő feladatokban az előző tevékenységek dominálnak. Ennek a kétkötetes műnek az elolvasása előtt is – mint minden más könyv esetében is – fontos olyan megfigyelési szempontsört, olyan kérdéseket adni a tanulóknak, amelyek a segítségével irányítani lehet a figyelmüket az olvasás folyamán.

Megfigyelési szempontok, kérdések az olvasáshoz:

- Hogyan jöttek létre a tavak?
- Hogyan teremtette meg a Jóisten az égitesteket?
- Hogyan élnek a tó partján élő állatok az életüket?
- Hogyan nevezte el az állatokat az író? Mire utal az elnevezésük?
- Ki a tó ura? Ki a legkedvesebb gyermeke?
- Miért hagyja el apját Szille?
- Hogyan éli életét Szille a tóparton?
- Figyeld meg Gonoszt, a legkisebb manót! Milyen tulajdonságokkal rendelkezik?
- Jellemezd Csupafejet!
- Mi a feladata az angyalok madarának?
- Milyen kincseket osztott szét a Jóisten az angyalai között?
- Miért változnak az évszakok?
- Figyeld meg a vén Gombacsinálót, az éjjeli pávaszem, a szürke nyúl szerepét a mesékben!
- Hányféle embertípust mutat be a könyv? Milyen tulajdonsággal ruházza fel őket az író?
- Mi a szerepe az aranymadárnak?

A könyv megbeszélése, feldolgozása, elemzése kooperatív munkaformában, heterogén csoportokban folyik, majd egy projekttel zárul. A csoportokat az 1. mellékletben szereplő, szövegértést mérő feladatsor megoldása után célszerű kialakítani. A feladatok a *Tavak könyve Első mese* című részletéhez kapcsolódnak. Található példa közöttük: a tartalom megértésének az igazolására, a címadásra, az információk lokalizálására, a szereplők és a cselekvések párosítására, a véleménynyilvánításra, a hibák javítására, a kifejezések értelmezésére szinonimák segítségével és tulajdonságok gyűjtésére a szókincs és a fantázia adta lehetőségekkel. Mindezek megoldása segít kialakítani azokat a csoportokat, amelyeknek tagjai együtt fognak dolgozni a könyv feldolgozásán.

Az órák didaktikai menetét az RJR-modell határozza meg. Így a könyvet bevezető első irodalomóra az érzelmi ráhangolódást szolgálja. Az olvasás utáni impressziókat pókhálóábra segítségével gyűjtjük össze. A feladat lényege a teljesség igénye nélkül az olvasott élmények és a mű kulcsszavainak az összegyűjtése.

1. ábra
Pókhálóábrák

Majd egy-egy kockát kapnak a csoportokba besorolt diákok. Minden kocka oldalán nyitott mondatok találhatóak:

- Nekem azért tetszett ez a könyv, mert...
- Nekem az nem tetszett a könyvben, hogy...
- A legszimpatikusabb szereplő ... volt, mert...
- Nem tetszett a ... szereplő, mert...
- Én úgy fejeztem volna be a ... mesét, hogy...
- A sárgarigó azért énekelt, mert...

A gondolatok befejezésével gyűjtjük össze az irodalmi alkotás egyénekre gyakorolt hatásait. A csoportokban mindenkinek jut egy-egy mondat, ezekkel röviden kifejezhetik a gyerekek a benyomásaikat, véleményüket az olvasottakról. Tehát személyes véleményüknek adhatnak hangot a csoporton belül.

Az emlékezőképesség, a koncentráció mérésére alkalmas a következő totó, amellyel felmérhető az is, ki milyen figyelmesen olvasta a meséket, hogyan értette meg a tartalmi összefüggéseket.

Válasszátok ki a kérdésre adható helyes választ! Karikázzátok be a megfelelő betűt!

1. Milyen feladattal látta el Isten a nádi manókat?
 - a) Meg kell tanítaniuk minden állatot a maga munkájára.
 - b) Mindenkinek el kell magyarázniuk, mi a helyes cselekedet.
 - c) Példát kell mutatni a Földön lakó összes élőlénynek.

2. Miből készült a Tókirály palotája?
 - a) aranyból
 - b) ezüstből
 - c) gyöngyből

3. Miért nem volt boldog Szille, a Tókirály lánya?
 - a) Mert nem volt megelégedve a környezetével.
 - b) Mert nem volt játszótársa.
 - c) Mert az apja nem engedi el a palotán kívül szétnézni.

4. Hogyan teremtett rendet Szille a veszekedő madarak között?
 - a) Kigúnyolja őket, így elszégyellik magukat.
 - b) Varázslatot tesz, amelynek révén táncra perdülnek.
 - c) Királyt választ nekik, aki rendet tesz közöttük.

5. Miért vált Őszre és Téltre az időjárás az erdőn?
 - a) Ez az erdő megszokott rendje, nincs különösebb oka.
 - b) Kosztrusra megharagudott az Isten.
 - c) Olyat csináltak az állatok, ami tilos volt, ez volt az Isten büntetése.

6. Milyen elvet vallott Csupafej a madarak versenyével kapcsolatban?
 - a) Fejjel is lehet versenyezni, nem kell hozzá más erőfeszítés.
 - b) Lusta volt, ezért nem akart velük tartani.
 - c) Becstelenül is lehet nyerni.

7. Miért tépték ki a cankó tollait a madarak?
 - a) Mert összeveszett Csirippel, a nádiverébbel.
 - b) Mert nagyon nevetlen volt.
 - c) Mert nem szerette Kivit, a bíbicet.

8. Milyen feladatot kellett teljesítenie a kócsagnak?
 - a) Ő az angyalok hírnöke.
 - b) Ő a madarak királya.
 - c) Az a feladata, hogy kémkedjen.

9. Miről kapta a nevét a vakvarjú?
 - a) Nem jól lát.
 - b) Összevissza kering és károg.
 - c) Ezt hajtogatja: „vak, vak”.

10. Milyen kincseket osztanak szét az angyalok az emberek között Isten parancsára?
 - a) A jóságot, a szeretetet, az igazságosságot.
 - b) A jóságot, a szeretet, a békességet.
 - c) A jóságot, a szeretetet, a boldogságot.

11. Miről kapta az Angyalok Tisztása a nevét?
 - a) Így keresztelte el a Jóisten.
 - b) Itt szoktak megpihenni az angyalok.
 - c) Ezen a helyen akarták átadni az Istentől kapott kincseket az embereknek.

12. Mivel büntette meg Bulámbukot a durvaságáért az Erdő angyala?
 - a) Összezsugorította szarvasbogárrá.
 - b) Varázslatot tett vele.
 - c) Kigyógyította a rossz szokásából.

13. Kit vádoltak az állatok a mérges gomba elültetésével?

- a) a gonosz boszorkányt
- b) a Gombacsinálót
- c) a kígyót

+1. Hogyan köszönte meg a mátyásmadár az őznek a jóságát?

- a) Fölötte száll mindig, vigyáz rá.
- b) A többi madárral együtt énekel neki, ha szomorú.
- c) Előre jelzi a veszedelmet, a veszélyt.

Feltételezhető, hogy az olvasás során felmerül a kisdíákokban a kérdés, hogy ki volt az az ember, aki ilyen gondolatokat fogalmazott meg a 20. század közepén. Ezért érdemes egy olyan kitérőt tenni, amelyben bemutatjuk nekik néhány életrajzi adattal Wass Albert életének fő vonásait. Ebben természetesen a szülőföld iránti ragaszkodás és a hazaszeretet érzése kap hangsúlyt, így felidézzük képek és zene (például *Székely himnusz*, Bartók Béla: *Egy este a székelyeknél* – Kormorán: *Válaszúton* című CD) segítségével az erdélyi tájakat a könyv szerkezeti részeihez alkalmazkodva. Beszélhetünk arról is, milyen céllal mesél egy apa – íróként – a gyermekeinek ilyen szívhez szólóan a természethez kapcsolódó történeteket.

Az elhangzott ismeretek rendszerezése és egyben összegzése a ráhangoló óra végén egy keresztretjtvény (2. melléklet) formájában történik, amely megmutatja a tanulók figyelmének a hatékonyságát. Egyúttal kitekintést ad a feladat megoldásával arra, hogy Wass Albert első írói sikerét melyik könyvéért kapta.

A *Tavak könyve* feldolgozásánál érzelmi motivációként Strauss *Napfelkelte* című művének a részlete használható fel. Ehhez egy olyan feladatot lehet párosítani, amely a diákok memóriáját, emlékezőképességét méri: a zene meghallgatása közben a tó mellett élő állatok képei – amelyeket a zene hallgatása közben láthatunk a kivetítőn – megidéznek azokat a részleteket, amelyeket a könyvben olvashattunk. Mindez előkészíti a *Beszélő nevek* című feladatot, amely teszteli a tanulók memóriáját.

Wass Albert beszélő nevekkel látta el az állatokat a könyvében. Melyik név kire illik? Kapcsoljátok össze a neveket az állatfajtákkal!

1. Villás	a) gólya
2. Hószakáll	b) csuka
3. Krekk	c) cinege
4. Mámi	d) hód
5. Tik	e) gém
6. Lenge	f) fecske
7. Kelep	g) vadruca
8. Villám	h) csér
9. Nagyfogú	i) vércse
10. Hosszúláb	j) sárszalonna

Érdeemes versenyt szervezni az ilyen jellegű feladatokkal, nagyon hatékony a csoportszellemet tekintve. Hasonló, de az olvasott gondolatok összefüggéseit mérő feladat a logikai dominó (3. melléklet), amely a véleménynyilvánítási készséget is fejleszti, hiszen meg kell indokolni a csoporttagok által kialakított közös eredményt.

Az *állatok olimpiája* című rész ad lehetőséget a riport műfajának a felelevenítésére, tudatosítására. Differenciált tehetség gondozó feladatként minden csoportból egy-egy tanuló önállóan készül a rádió

vagy a televízió műsorában elhangzó riport segítségével megeleveníteni a történetet tudósítóként. A feladat célja a beszédkészség fejlesztése, a verbális és a nonverbális jelek használata.

A szóbeli kifejezőkészség fejlesztésére a következő feladatokat alkalmazhatjuk. Az *angyalok hímöke* című történetre Saint-Saëns *Az állatok farsangja* című művének részletével hangolódhat rá a csoport. Ez a szomorú történet megindító szépségével felidézi az értelmetlen halál, a kegyetlen öldöklés gondolatát, erre reflektálhatnak a diákok mondatlánc formájában megfogalmazandó történetmeséléssel.

Differenciálással (minden csoportból egy-egy gyerek kiválasztásával) kerülhet sor a tehetséggondozásra a következő feladattal. A diákoknak párbeszédet kell készíteniük a pusztát tartó emberrel! Meg kell győzniük őt arról, hogy értelmetlen lelőnie egy ilyen szép madarat! A feladat ellenőrzése párbeszéd formájában történik. Meghallgatjuk a véleményeket, a többi diák fogalmazhat meg véleményi a hallott dialógusokról.

A *Visszhang* érdekes alakja a mesegyűjteménynek. Abból, hogy ki hogyan képzei el őt, sok minden kiderül. A tanulók fantáziáját fejlesztjük a következő szövegalkotási feladattal: „Te vagy Visszhang! Mesélj az erdőről! Hogyan érzed magad ott? Fogalmazd meg élményeidet!” Ez a szövegszerkesztési gyakorlat az elbeszélő műfaj jegyeire épül. A fantáziájukra hagyatkozó gyerekek a szövegszerkesztésben korábban megtanult ismereteiket alkalmazhatják .

Az írásbeli kifejezőkészséget és a képzelőerőt fejleszti az *Angyalok Tisztásához* kapcsolódó feladat. Talán a legtisztább, legcsendesebb része ez a gyűjteménynek. Az órán Mozart *Andante* című művét hallgatva és az alábbi képet nézve csendesítjük el a gondolatainkat, és fogalmazhatjuk meg az érzéseinket az asszociációk hatására. A kép és a zene kapcsolata motiválja a diákokat a leíró formában elkészítendő szövegre. A tanulóknak 8–10 mondatban azt kell megfogalmazniuk, hogy mit érezhet az ember ezen a tisztáson.

2. ábra
Angyalok Tisztása (2)

Az *Ember az erdőn* cím igen érdekes témát vet föl a könyvbeli történetek sorában. Háromféle embertípust mutat be az író: a rontót, a gyűjtőt és a látót. Wass Albert önmagát „látó ember”-nek vallja, ennek indoklását szolgálja ez a mese. A könyvben olvasottakhoz jól illik Babits Mihály *Babona, varázs* című versének részlete, amelyet a tanulói véleményalkotás gyakorlására is jól lehet használni: „Nem szánom én az ostobát, / kinek üres a mennyek boltja: / ki méltó látni a csodát, / az a csodát,

magában hordja” (Babits 1911). Differenciálásra is alkalmas ez a rész. A két mű közötti párhuzam meglátását célzó feladat a kiemelkedő képességű tanulók fejlesztését is szolgálja. A csoportban lévő többi diák feladata az, hogy gyűjtsenek példákat a háromféle embertípusra a mindennapi életből. Bizonyítsák, hogy melyik a legértékesebb tulajdonsággal rendelkező ember az író szerint. Vita kialakítása a cél ezzel a feladattal. Az egyes csoportok véleményét hallgassuk meg szóban, ezzel is fejlesztjük a tanulók szóbeli kifejezőképességét.

Ebből a mesegyűjteményből sem hiányzik – mint a mesékből általában – a gonosz alakja. Több formában jelenik meg, de nem ezen van a hangsúly, hanem azon, hogy az állatokat az Isten megbünteti a hibáikért: telet küld rájuk, és ebben az időszakban nem kellemes az élet a számukra. Vivaldi *Négy évszak* című művének a téli és a tavaszi részletei mutatnak rá az erdei élet téli és tavaszi hangulatára, jellemzőire. Ez a természet körforgására is felhívja a figyelmet, párhuzamba állítva vele kedves kis állatok jellemének a felvillantását: a nyúl, a cinege, a harkály stb. alakját. A velük kapcsolatos történeteket először szóban idézzük fel élmények elmesélésével. Az irodalmi művek átélése segít a tanulók érzelmeinek és gondolatainak a tudatosításában, ezek segítségével is fejlődik a gondolkodási és verbális készségük.

A diákok erkölcsi értékítéletét vizsgálja, a jó és a rossz elkülönítését szolgálja az a típusú feladat, amelynek célja a beszédkészség fejlesztése. Irányított feltevésekkel hívhatjuk fel a figyelmet az itt felmerülő kérdésekre. Erre alkalmas a következő gyakorlat, amelyben hiányos mondatokat kell befejezni a könyvben olvasott történetek alapján.

Fejezzétek be a megkezdett mondatokat!

Az Isten azért teremtette a nádi manókat, hogy...

Gonosz ravaszsággal ráveszi a héját, hogy megtámadja a békés madarakat a vízben. A héja...

A róka hazudik a madaraknak, de Szille átlát a szitán. Ezért...

Gonoszt megbüntette a Jóisten az engedetlenségéért...

Az évszakok változása a Jóisten büntetése. Akkor olvad a hó és a jég, ha...

Az *Erdők könyve* szívhez szóló története a *Mese az éjjeli pávaszemről*. Ez a mese történetmesélése révén alkalmas a cselekménytérkép fogalmának a kialakítására és annak gyakorlati alkalmazására (4. melléklet). A gyerekek megkapják hiányosan a mese cselekménytérképét, és ki kell egészíteniük a megfelelő kulcsszavakkal. Ez a feladat tehát a szövegszintű gyakorlatok egyik példája. A mese kulcsszavainak segítségével kell a történet elemeit időrendi sorrendbe és hierarchikus rendbe helyezni. Jól méri ez a feladat a memóriát, az asszociációs és a logikai képességeket. Előkészíthetjük vele a történetmesélést, amelyre az írásbeli feladat elvégzése után kerül sor. A csoportoknak egy kiválasztott csoporttag delegálásával el kell mondaniuk a mesét. Ez a feladat differenciálásra is lehetőséget nyújt, hiszen a heterogén csoportban a legjobb képességű tanulók vállalkoznak az ilyen szintű megmérettetésre.

A könyv feldolgozásának érzelmi csúcspontja és egyben záró része *Az aranymadár* című történethez kapcsolódik, amely a megfásult, hazájától távol élő emberre hívja fel a figyelmet. Természetesen a gyerekek párhuzamot vonhatnak Wass Albert élete és az itt leírt gondolatok között, képessé válnak levonni a tanulságot: a hazájában lehet csak igazán boldog az ember.

Az igaz-hamis állításokat tartalmazó feladat is a magas szintű szövegértés mérését szolgálja. A megállapítások erkölcsi, etikai kérdéseket vizsgálnak, az emberi élet fordulópontjaira, konfliktusaira hívják fel a figyelmét az értő olvasóknak. A gyerekek megvitathatják ezeket a gondolatokat, majd véleményüket összesítve kell válaszolniuk az állításokban szereplő értelmezésre. A döntést közösen kell meghozniuk, majd indokolniuk.

Igaz vagy hamis? Állapítsátok meg, majd javítsátok a helytelen állítást!

1. A kisfiú Erdélyben töltötte boldog gyerekkorát. Gyűjtő – ember volt, összegyűjtötte az Angyalok Tisztásán a szeretetet, a jóságot és a békességet.
2. Felnőttként a főhős a városban dolgozott, ahová elhallatszott az erdő csöndje, békéje, nyugalma. Ő észre is vette mindezt, de nem hatott rá.
3. A felnőtt fiút próbálta hazahívni az erdő, de eredménytelenül. Elfelejtette gyerekkori emlékeit, boldogan élt a városban.
4. Az aranymadár megváltoztatta a városban élő fiú érzéseit. Eszébe juttatta a szülőföldjét, a gyerekkorát, leoldotta róla a béklyóit.
5. Az ember életében vannak olyan időszakok, amikor fáradtnak, levertnek érzi magát. Ez a történet arra tanít: ilyenkor változtatni kell az életünkön.

Az előző gondolatokhoz kapcsolódik egy keresztrejtvény (5. melléklet), amelyet csoportmunkában oldanak meg a diákok. A benne lévő kérdések az előző órák összegzését tartalmazzák, és megfejtése Wass Albert emberi tulajdonságaira hívja fel a figyelmet: „Töretlen hittel ember és magyar”. Az idézet kulcsszavait kell kikeresniük a gyerekeknek és magyarázatot adni az idézet értelmére.

A téma összegzésére, a gondolkodási képességek, a reakcióidő fejlesztésére jól használható egy olyan interaktív feladat, amelynek a segítségével verseny alakítható ki a Jeopardylabs internetes oldalon (3). Rövid idő alatt elvégezhető az értékelés a 100-tól 500-ig terjedő pontszámok alapján. A motiváció erősítése mellett a szociális kompetenciát is fejleszti a használata.

villámkérdések1	villámkérdések2	villámkérdések3	villámkérdések4	villámkérdések5	
100	100	100	100	100	
200	200	200	200	200	
300	300	300	300	300	
400	400	400	400	400	
Team 1	Team 2	Team 3	Team 4	Team 5	Team 6
0	0	0	0	0	0

3. ábra

Interaktív verseny

([jeopardylabs.com / play / wass-Albert-tavak-es-erdok-konyve](http://jeopardylabs.com/play/wass-Albert-tavak-es-erdok-konyve))

A házi olvasmány feldolgozása nem mellőzheti a drámajátékokat sem. Különböző típusú, a szereplők tulajdonságaihoz, magatartásához illő feladatokkal gazdagíthatjuk az irodalomórát. A cél mindenképpen az, hogy a műben olvasottak átélése, az olvasmányélmény fejlessze a szerepvállalást, a diákok beszédkészségét, gondolkodását, kapcsolatteremtő képességét. Néhány példa ezek közül a feladatok közül:

- Szille és Kosztrus beszélgetése a szökés előtt és után.
- A Tókirály monológja lánya utáni bánatában.
- Szille álma (találkozás a Tókirállyal).
- Szille elképzei hazaköltözését és ottani életét az apjánál.
- Este a tóparton (beszélgetés a különböző állatok között).
- Kritika megfogalmazása Bulámbuk, Csupafej stb. tetteiről.
- Beszélgetés a kék hegyek szépségéről.

- Találkozás az éjjeli pávaszemmel, a szomorú emberrel, a látó, gyűjtő, rontó emberrel...
- Forró szék (a széken a bűnös ül: például: a Boszorkány, a kígyó, a Gonosz, a nádi manó).
- Ki vagyok én? (párbeszéd)
- Szoborjátékok, némajátékok stb.

A könyv feldolgozása projektmunkával zárul.

A *Tavak könyve* és az *Erdők könyve* projektfeladatai:

Kedvenc szereplőm

(rajzok, bábok készítése bármilyen technikával; leírás, jellemzés írása)

Levéliírás

Szille levelet ír az apjának, a Tókirálynak

(bocsánatkérés megfogalmazása; a tóparti élet bemutatása elbeszélő műfajban)

Szille találkozik az apjával

(szituációs gyakorlat párbeszédese formában)

Reklám írása

(figyelemfelhívás a tavakra, az erdőkre az értékek hangsúlyozásával)

Hogyan néz ki 10 év múlva a tavak és az erdők világa?

Jövőkép a tavakról, erdőkről (rajz, leírás készítése)

Hirdetés készítése

(új ötletek hírnöke, látó ember kerestetik)

Adjatok fel hirdetést! Fogalmazzátok meg benne, milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie az ötletek hírnökének, a látó embernek!

A projektmunka összetett, komplex folyamat, a tanulók érdeklődésének fenntartását kívánja szolgálni. „Magában foglalja a kapcsolódó célok, feladatok meghatározását, a munkamenetet, az eredmények megtervezését, végrehajtását és prezentálását, s végül a folyamat és a produktum értékelését. A projekttanulás életszerű, gyakorlatias, valóságra vonatkoztatott tanulás, amelynek teljes folyamata a tanulók önálló, páros és kiscsoportos tevékenysége” (Czimer–Balog 2010: 76).

További gondolatok és javaslatok

Széplaki György szerint: „a házi olvasmányok kérdése szorosan összefügg a napi munkával, csak ott sikeres, ahol az olvasásnak napi gyakorlata van” (2007: 21). Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy az irodalomoktatás legfontosabb feladata: az olvasóvá nevelés. Az olvasóvá nevelés nagyon nehéz egy olyan korban, amelyben digitális eszközökkel szerzik meg az emberek az ismereteik nagy részét. Eltolódtak az arányok a hagyományos olvasás rovására a művelődésben, az ismeretszerzésben. Ezért nagy a felelőssége a magyartanárnak abban, hogy milyen könyveket válasszon ki a klasszikus és a kortárs irodalomból, melyek segítségével nyerhetők meg a ma diákjai ennek a célnak, egyben feladatnak is.

Az iskolai tevékenységek között a tanórán kívüli megoldásokat is keresnünk kell. Így olvasási versenyeken mérhetjük a tanulók olvasási és szövegszerkesztési képességeit. A versenyszellem egyes csoportokban olyan pozitív szemléletet eredményez, amely segíti az olvasóvá nevelést. Minél több sikerélményt szereznek diákjaink – például egy jó könyv megbeszélésének hatására –, annál nagyobb kedvvel olvasnak el a társaik vagy a felnőttek ajánlásai alapján könyveket.

A szóbeli és az írásbeli kifejezőkészség fejlesztése a szépirodalmi műveket olvasó diákok körében lehet hatékonyabb. Minél többet olvas egy gyermek, annál bővebb szókinccsel rendelkezik, annál jobban tud kommunikálni, bármilyen szövegtípusban gyakorlottabban tud eligazodni. Az írásbeli

szövegszerkesztési feladatokat is sikeresebben tudja megoldani, hiszen az olvasás fejleszti a gondolkodást, a képzelőerőt is.

A tanulmány példasora egy lehetséges feldolgozási módot mutatott be a házi olvasmányok repertoárjából. A feladatok jellege, minősége, változatossága természetesen mindig az irodalmi alkotás jellegétől függ. Nincs állandó séma egy könyv feldolgozási módjára, mindig az alkotás határozza meg – a maga által sugallt gondolatokkal, érzelmekkel –, milyen feladattípussal, módszerrel érdemes közelíteni az adott irodalmi műhöz.

A feladat azonban mindig adott: közel kell vinni a gyerekekhez azt a közlést, amelyet az alkotó rögzített. Sőt a feladat ennél sokkal több, hiszen az értelmező (interpretáló) olvasás kialakítása a cél (A. Jászó 2003: 97). Ehhez a típusú olvasási képességhez a következő készségek és gyakorlatok tartoznak:

- olyan gondolatok felfedezése és kiköveztetése, amelyek nincsenek közvetlenül megfogalmazva a szövegben: az irodalmi nyelv megértésével a kritikai olvasás is fejlődik;
- olyan erkölcsi ítéletek megfogalmazása, amelyekre csak utalások, sejtetések alapján lehet következtetni a szöveg elolvasása során;
- olyan ok-okozati viszonyok feltárása, amelyek nincsenek közvetlenül benne a szövegben: például jóslások, a történet továbbgondolása, a szereplők jövőjének, további életének a reprodukálása által.

Az előző gondolatok azt mutatják, hogy a mindennapi iskolai tevékenységben kiemelt feladat a kritikai és a kreatív olvasás fejlesztése is. A kritikai olvasás az olvasott szöveg értékelését, a véleménynyilvánítást jelenti: a leírt gondolatok összehasonlítását a mindennapi tapasztalatokkal. A kreatív olvasással a fantázia fejlesztését tűzhetjük ki célul: rajzoltathatunk, dramatizálathatunk, szerepjátékokat játszathatunk, jóslásokat alkalmazhatunk. Mindezek pedig átvezetnek a szövegszerkesztés fejlesztéséhez. Ennek keretében írathatunk leíró, elbeszélő szöveget, jellemzést, levelet, szerkeszthetünk riportot. A szóbeli kifejezőkészség fejlesztésére kialakíthatunk vitát, kérhetünk szóbeli véleménynyilvánítást az eseményekről és a jellemekről.

Összegzés

Kihívás a mai pedagógusok számára a házi olvasmányok kiválasztása és eredményes feldolgozása. A kiválasztásnak találkoznia kell a gyerekek érdeklődésével is éppúgy, mint az érvényben lévő kerettanterv által megfogalmazott követelményekkel. A leghatékonyabban akkor sikerül egy mű feldolgozása, ha össze tudjuk hangolni a társművészetekkel. Így a zene, a képzőművészet által nyújtott élmény segíti a ráhangolódást, a gyerekekre gyakorolt művészi hatás pozitívan befolyásolja a feldolgozás eredményességét.

A munkamódszerek közül a legeredményesebb a kooperatív munkaformák alkalmazása. A heterogén csoportokban történő tevékenység sokoldalúan fejleszti a tanulók képességeit: a szociális kompetenciájukat, az együttműködő képességüket; emellett a tehetséggondozást is szolgálja, mindenki a saját képességeinek megfelelően tud részt venni a számára kiosztott feladatok megoldásában.

A fentiekben bemutatott feladatok – a házi olvasmányok feldolgozására – példával szolgálhatnak arra, hogyan lehet élményszerűvé tenni a diákok számára a feldolgozandó irodalmi anyagot. Ezt erősíti meg Kosztolányi Dezső gondolata is: „Azok a könyvek, melyek a könyvtárak polcain szunnyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellesz olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombákomok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A művet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvasta” (1957: 104).

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna 2003. *Csak az ember olvas*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Babits Mihály 1911. Babona, varázs. *Nyugat* 11. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/0081/02498.htm> (2016. július 26.)
- Balázs Ildikó 2008. *Wass Albert erdélyi korszaka*. Bölcsészdoktori értekezés. Debreceni Egyetem BTK. Debrecen. <http://mek.oszk.hu/10900/10916/pdf/10916-teszifuzet.pdf> (2016. július 26.)
- Bókay Antal 1998. Az irodalomtanítás irodalomtudományi modelljei (Vázlat az irodalomtanítás elméletéhez). In: Sipos Lajos (főszerk.) *Irodalomtanítás az ezredfordulón*. Pazu-Westermann Kiadó. Celldömölk. 73–105.
- Czimer Györgyi – Balog László 2010 *Az irodalmi alkotótevékenység fejlesztése*. Génusz Könyvek. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. (h. n.)
- Horváth Zsuzsanna 2009. A szövegértés mint koherenciaképző a tanításban és a tanulásban. OFI. Budapest. <http://ofi.hu/szovegertes-mint-koherenciakepzo-tanitasban-es-tanulasban> (2016. július 26.)
- Kosztolányi Dezső 1957. *Ábécé*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Kölcsey Ferenc 1834. *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*. <http://mek.oszk.hu/06000/06028/html/mkolcsey0002.html> (2016. július 26.)
- N. Császi Ildikó 2009. Szövegértést fejlesztő gyakorlatok az anyanyelvi kommunikáció kulcskompetencia fejlesztéséhez. *Anyanyelv-pedagógia* 3. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=197> (2016. július 26.)
- Széplaki György 2007. *Levelek az irodalom tanításáról*. Trezor Kiadó. Budapest.
- Tóth Beatrix 2006. A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Magyar Nyelvőr* 458–469. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1304/130406.pdf> (2016. augusztus 9.)
- (1) http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/keyrec_hu.pdf (2015. április 12.)
- (2) EarthPorm.com. There's A Mystical Forest In Belgium All Carpeted With Bluebell Flowers. <http://www.earthporm.com/theres-mystical-forest-belgium-carpeted-bluebell-flowers/> (2016. augusztus 9.)
- (3) Jeopardylabs. <https://jeopardylabs.com/> (2016. augusztus 9.)

[Az összes Melléklet letölthető itt.](#)

Bernáth, Magdolna

The development of text comprehension and text production in literature classes

This study introduces the practice of text comprehension and text production for pupils in grade 5 in primary school based on the book *Tavak könyve és Erdők könyve* by writer Albert Wass. The development of text comprehension and text production is illustrated by clear examples linked to excerpts of the book. The preparation of the exercises is preceded by visual and musical 'attunement' with examples taken from classical and modern arts. The cooperative tasks provide the possibility of developing various competences. The verbal and written exercises facilitate the development of experience-centered text comprehension and text construction. In accordance with the principles of playfulness, the constant use of drama exercises facilitates to process reading.

Kulcsszók: szövegértés, szövegalkotás, kooperatív munka

Key words: text comprehension, text production, cooperative work

Az írás szerzője

Bernáth Magdolna

szakvezető tanár, Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Gimnázium és Általános Iskola

bernathmagdolna[kukac]gmail.com